

Panorama knih

Hodnoty a postoje v České republice 1991 - 2008 *

Je známo, že základní hodnotová soustava a orientace člověka se utváří v období od 10 do 25 let, v tzv. formativním období. I když v průběhu života dochází k jejich proměnám, jejich základní sestava setrvává v relativně nezměněné podobě (k razantní změně v pozdějších letech dochází jen zřídka). Autoři výzkumu se ale – z pochopitelných důvodů – obraceli až k respondentům ve věku od 18 let. Zkoumání hodnot a postojů, které člověk vyznává a praktikuje, je poučné a významné z několika důvodů. Mimo jiné i proto, že z poznaného vývoje hodnotových preferencí je možno usuzovat, jak se budou lidé v nejbližší budoucnosti chovat. Americký psycholog Gordon Allport soudí, že budoucí podobu společnosti můžeme nejspíše odhadnout tak, že sledujeme proměny hodnot, které lidé vyznávají.

Na počátku 80. let byla zformována skupina sociologů z Katolické univerzity v Lovani a Tilburgské univerzity, aby vytvořila výzkumný projekt, kterým by bylo možno zjistit politické, ekonomické, vzdělávací aj. hodnoty vyznávané ve společenských deseti západoevropských zemích. Prvního výzkumu uskutečněného pod názvem European Values Study (EVS) v roce 1981 se zúčastnily Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Island, Itálie, Malta, Německo, Nizozemsko, Severní Irsko, Španělsko a Velká Británie. Protože první výsledky vzbudily v Evropě i v zámoří velkou pozornost, bylo rozhodnuto, že se bude výzkum opakovat pravidelně v devítiletých intervalech. V letech 1990-1991 se výzkumu zúčastnilo již 31 evropských zemí, včetně České republiky a Slovenska (tehdy ještě jako Československa).

Publikace je výsledkem několikaleté práce početného kolektivu sociologů, kteří zjištěná data shromažďovali a připravili k vydání. Kromě úvodu objasňujícího čtenáři situaci, za níž výzkum vznikl, a uvádějícího zájemce o získaná data do obecné problematiky hodnot

a postojů (a to i z historického hlediska) je kniha vybavena zcela praktickým, užitelně koncipovaným *Návodem, jak číst tabulky*. Ten je obohacen i několika metodologicky cennými informacemi, které by měly odborně méně vzdělaného čtenáře ochránit před případnou chybnou interpretací výzkumných dat. Autoři knihy na dvou tabulkách demonstrují možné způsoby jejich čtení a ukazují, jak z jejich číselných údajů vyvozovat závěry. Kniha je doplněna kompletním souborem výzkumných nástrojů, technik a metod, které byly při sběru dat použity. Díky tomu plní i funkci didaktickou a pro studenty sociologie (ale i ostatních humanitních věd) se stává poučným a užitečným studijním materiálem.

Uvážíme-li, že kniha obsahuje 284 tabulek (a 5 grafů), z nichž každá uvádí 54 až 162 dat, dostáváme se k úctyhodnému průměrnému počtu 31 172 číselných údajů! Podle obsahu jsou jednotlivé tabulky rozděleny do sedmi oddílů a v každém z nich jsou pak otázky uvedeny tak, jak byly položeny respondentům v dotazníku. Tabulky mají shodnou strukturu, což velmi usnadňuje vyhledávání údajů; většina z nich je dělena do tří sloupců podle let, kdy byl výzkum realizován: 1991, 1999 a 2008.

V rámci každé dílčí otázky jsou *výzkumná data rozložena do 5 vrstev*, přičemž v každé z nich jsou dále členěna do dvou až čtyř rovin umožňujících získané údaje diferencovat. Rozvrstveny jsou v pořadí: pohlaví (muž – žena), věk (s členěním ve 4 rovinách: 18-29, 30-44, 45-59 a 60+), vzdělání (základní, vyučen, střední škola, vysoká škola), obec (ve 4 úrovních: do 4 999, 5 000-19 999, 20 000-99 999 a 1 000 000+) a region (Praha, Čechy, Morava). Z uvedených 17 položek (v tabulce řádků) je zřejmé, že číselné údaje odkrývají obrovské množství vzájemných závislostí, které může badatel výzkumně využívat. Soustředí-li se jen na jeden sloupec (nabízí mu 17 číselných údajů), získává 136 různých spojitostí. Když si uvědomíme, že převážná většina tabulek obsahuje data sebraná ve třech letech výzkumu a že v každém roce jsou tříděna do 2-5 sloupců, dojdeme k mnohonásobně zvýšenému počtu možných vazeb a kombinací.

První oddíl je zacílen na **základní otázky týkající se života**; obsahuje 11 položek ve formě otázek, jimiž byla zjišťována důležitost vybraných oblastí v životě respondenta, jeho současný pocit štěstí, zdravotní stav, důvěra v ostatní lidi aj.

Ve druhém souboru zvaném **Práce** byli účastníci výzkumu dotazováni na to, co považují ve své práci za nejdůležitější. Sledovány byly morální aspekty práce i hodnota volného času v jejich životě. Výzkum potvrdil obecné mínění, že nejdůležitější roli hraje plat, ale i příjemní spolupracovníci a možnost seberealizace.

Plných 22 otázek třetího bloku – **Smysl a význam života** – směřuje k duchovní podstatě člověka: k náboženství a morálce, k církevní příslušnosti, ale i k víře v talismany. Dílčí analýzy prokázaly, že v průběhu života respondentů dochází k proměnám jejich hodnotové soustavy a že proměny hodnot jsou generovány nejen geomorfologickými podmínkami, ale i kulturou a tradicemi, a to pod tlakem informačních technologií a masových komunikačních prostředků.

Ve čtvrté kategorii **Rodina a manželství** byly údaje získávány na základě souhlasu (nesouhlasu) s výroky týkajícími se manželství jako instituce, výchovy dětí, interrupce aj.

Jedním z nejdůležitějších zmapovaných segmentů výzkumu je **politika a sociální oblast** (č. 5). Výzkumníci zjišťovali, v jaké míře se lidé zajímají o politiku. Výsledky asi překvapí jen málokoho, protože zřetelně vypovídají o tom, že zájem o politické dění v průběhu posledních dvaceti let výrazně poklesl. Jestliže v roce 1991 měla zájem o politiku více než polovina respondentů, v roce 2008 jej projevuje pouhá třetina všech dotazovaných. Jiné otázky sledovaly účast respondentů na petičních akcích či demonstracích, práva nezaměstnaných aj.

Celou sérii otázek je zjišťována **důvěra občanů k různým institucím a organizacím** (k armádě, k policii, k Poslanecké sněmovně, k Evropské unii etc.). Z vytěžených dat týkajících se důvěry v politické strany a vládu lze vyčíst, že v obou případech se jedná spíše o nedůvěru, protože politickým stranám „*nedůvěřuje vůbec*“ 42 % respondentů a stejný počet má k nim důvěru „*ne moc velkou*“. Až 84% nedůvěra občanů ke stranám současně politické

scény tak odráží neklidnou a rozjitřenou situací v posledních dvou, třech letech.

Dalšími dotazy se výzkum snaží zjistit, co si respondenti myslí o **systému řízení** naší země, v jehož čele by stál silný vůdce, experti (odborníci) nebo armáda. Podle očekávání většina dotazovaných považuje systém, v němž by zemi vládla armáda, za velmi špatný. Averzí proti vládě silné vůdčí osobnosti projevilo již méně dotazovaných. Naproti tomu řízení země by vložilo do rukou expertů v roce 1999 jen 63 % a v roce 2008 až 64 %. Nedůvěra ve stávající systém, v politické strany a vládu pochopitelně vede občany k úvahám o efektivnějším způsobu řízení a nacházejí jej u těch, kdo se otázkami s tím spojenými odborně zabývají – tedy ve vládě odborníků. Mám za to, že výsledky výzkumu celého tohoto souboru by měli předsedové parlamentu, senátu a vlády prohlásit pro „své“ členy za povinnou studijní literaturu. Sami autoři této publikace sice věří, že „*se také jako užitečná příručka ocime v rukách žurnalistů a snad i politiků a jejich poradců*“ (s. 15), ale současně také slůvkem *snad* vyjadřují své pochybnosti.

Dotazníky šestého bloku nazvaného **Národní identita** zjišťují míru schopnosti respondentů *identifikovat se jako občané České republiky*. První dvě otázky je přiměly, aby uvažovali o své geografické příslušnosti, a to v rámci těchto pět útvárů: obec, kde žijí; Čechy, Morava, Slezsko; ČR; Evropa a svět. Z výzkumného šetření vyplývá, že nejvíce respondentů nejsilněji pocituje příslušnost k místu, kde aktuálně žijí. Tento pocit má v průběhu téměř 20 let silící tendenci: až k 57 % v roce 2008. S Evropou a světem se identifikuje jen nepatrné procento dotazovaných. Míra obav ze ztráty národní identity a kultury byla zjišťována na třístupňové škále *značné obavy – střed – vůbec žádné obavy*. Při vědomí 2% statistické výběřové chyby jsou výsledky rozloženy rovnoměrně.

Sedmý blok otázek je zaměřen na **společenskou spravedlnost, solidaritu a životní prostředí**. Zjišťuje *míru ospravedlnitelnosti* různých druhů chování ve vztahu ke státu, ale především k sobě samému: například do jaké míry je pro dotazovaného ospravedlnitelné požadovat státní podporu bez nároku na ni nebo užívat psychotropní látky, přijímat úplatky,

praktikovat prostituci aj. Celá série otázek pak miřila do oblasti sociální a zjišťovala, do jaké míry se respondenti cítí být znepokojeni životními podmínkami svých příbuzných, lidí ve státě, v Evropě, ale i nemocných jedinců, seniorů nebo dětí v chudých rodinách. Odpovědi na dotaz na *ospravedlnitelnost rozvodu* vyjevily, že v roce 2008 je pro 53% Pražanů ospravedlnitelný vždy, přičemž v předchozích dvou letech výzkumného šetření je procento pražských respondentů ze všech regionů vždy nejvyšší. Konfrontujeme-li tyto údaje se zjištěnými postoji k *ospravedlnitelnosti provozovat příležitostný sex*, nemůžeme být překvapeni, že v roce 2008 je ochotno jej ospravedlnit více než pětina dotázaných Pražanů, přičemž v Čechách je to 15 % a na Moravě pouze 5 %. Stejně tak korespondují s těmito údaji i názory na *ospravedlnitelnost prostituce*.

V zájmu nalezení optimální podoby tohoto díla naznačují jeden možný způsob jeho formálního zdokonalení. Větší přehlednosti a orientaci v textu knihy by nepochybně prospělo, kdyby byl *Seznam tabulek a grafů* (na s. 5) vizuálně členěn shodně se sedmi základními okruhy výzkumu (tzn. v souladu s názvy kapitol). Druhá připomínka se týká jazyka; drobné nedopatření stylistické povahy skrývá otázka v tabulce č. 117: *Jak pravdivý je výrok mám vlastní způsob, jak navázat vztah s Bohem nebo s vyšší mocí, a nepotřebuji k tomu kostely nebo bohoslužby?* Neobratnou formulací se tak v těsném sousedství ocitly dvě věty s různými podmínkami.

Výzkumné výsledky jsou v této jedinečné prameně publikaci zpracovány s mimořádnou profesionální jistotou. Badatelům v sociálních a humanitních oborech se tak dostává do rukou vítaný pomocník, průvodce a inspirátor při projektování jejich vlastních výzkumných záměrů. Uveřejněné údaje mohou využívat odborníci a vědečtí pracovníci jako východisko svých analýz a formulací výzkumných hypotéz. Kniha se beze vší pochyby stane vyhledávanou nejen pro širokou paletu zkoumaných problémů, ale také proto, že pravidelně opakovaný výzkum umožňuje srovnávání výsledků a odhady tendence budoucího vývoje celé evropské společnosti. Provedené podrobné analýzy dat ukazují, jak individualizace a sekularizace hluboce zasáhly hodnotové orientace a myšlení občanů všech

soudobých společností. Obraz dvacetiletého vývoje moderní demokratické společnosti tak získává zřetelné kontury podložené statistickými údaji. Díky svým kvalitám – rozmanitosti sledovaných jevů ve dvacetiletém rozpětí a jejich přehlednému zpracování – se kniha řadí mezi základní studijní literaturu všech, kdo se budou touto problematikou v budoucnu zabývat. Všem, kdo se na jejím vzniku podíleli, především pak autorské dvojici *Ladislavu Raubšicovi* a *Janě Hamanové*, patří dík badatelů a ostatních uživatelů jejího bohatství.

V. SPOUSTA

* Hodnoty a postoje v ČR (1991-2008), prameněná publikace European Values Study, 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 324 s.

Studia philosophica 57/2010/1 – Ve službě filosofii

Na počest Jiřího Gabriela

U příležitosti 80. narozenin docenta Jiřího Gabriela vydala katedra filozofie FF MU sborník věnovaný svému dlouholetému členu a přednímu znalci dějin české filozofie, Sborník se skládá ze tří částí, první (*Laudationes*) obsahuje osobní vzpomínky kolegů a přátel Jiřího Gabriela. Oslavnou část otevírá *Nekrolog na Jiřího Gabriela*, který napsal roku 1980 Lubomír Nový v rámci svých „nekrologů na živé“. Jiří Gabriel je zde popsán v době svých padesátých narozenin jako celistvý a neúnavný homo-viator, a ani po třiceti letech tato charakteristika neztratila platnost, jak dokládají příspěvky dalších autorů (Josef Krob, Jana Nechutová, Pavel Spunar, Pavel Materna, Tomáš Měšťánek).

Ve druhé části jsou uspořádány studie (*Filozofie a její dějiny*). V případě většiny textů se jedná o odborné statě k danému tématu, nejčastěji z oblasti dějin českého myšlení. Například Josef Zmr se ve studii *Bouře a naděje. Ke smýšlení první generace národního obrození* zabývá vlivem Francouzské revoluce a německého novohumanistického hnutí na první